

1848/49. évi törekvések a nemzetiségi megbékélésre
(Két előadás a szerző hagyatékából)

I. Wesselényi álláspontja a nemzetiségi kérdésben, különös tekintettel
1848. augusztusi törvényjavaslatára*

Meggyőződésem, hogy a reformkor egyik legnagyobb és legtragikusabb magyar egyénisége semmitől sem viszolygott jobban, mint a hamisan csengő és mesterkelt jelzők használatától. Számomra tehát Wesselényi nem „a legmagyarabb magyar”, mint *Beöthy Zsolt* mondotta,¹ miközben a ráaggatott jelző mögül elfelejtette a lényeg kifejtését, hanem egy a magyar reformkor nagyjai közül, akinek helyét egykor — minden múltó ellentétük dacára — Széchenyi közelében jelöli majd ki a magyar történetírás. Azt a férfiút kívánom néhány egyszerű vonással felvázolni, aki — a kor szláv kérdései körül támadt félreértések ellenére — jelentős mértékben előrehaladt a mindmáig egyik létkérdésünknek tekinthető nemzetiségi kérdés vizsgálatában.

Megközelítései néhány, a probléma lényegét érintő és tisztázó megjegyzést tennek. Wesselényi kétségkívül nem volt az első magyar nemzetiségi politikus, mint egyesek — kétségtelen jószándékkal — korábban vélték. Ez a cím inkább a határörvidék nagy múlt század eleji statisztikusát és szociológusát, a nacionalizmus elleni harc gondolatának felvetőjét, *Magda Pált* illetné meg. Wesselényi nem volt a kor hazai nemzetiségi kérdésének szakértője sem. Tehát nem beszélhetünk Wesselényi nemzetiségi politikájáról, még abban a választékos és körültekintő értelmezésben sem, ahogy ezt *Mikó Imre* teszi csaknem egy emberöltővel ezelőtt Széchenyi és Wesselényi nemzetiségi nézeteiről írt kiváló tanulmányában.²

Mi indokolja mégis, hogy ezt a megközelítési formát választom? Indokom röviden a következő: Wesselényi Miklós ezen a területen is annyi fontosat, újat és meglepőt adott, hogy mindez kötelességünk ké teszi, hogy erről most is, de máskor is szóljunk.

Szólnunk kell annál is inkább, mert a korábbi kutatás valósággal egyenlőségjelet tett Wesselényinek a kora társadalmának terhét hordozó „nagyszláv látomása”, a *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* és a hazai nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó, a valóság talajáról fakadt nézetei között. Meg kell mondanunk, ahhoz, hogy ezekhez a reális nemzetiségpolitikai nézetekhez egyáltalán eljuthassunk, félreérthetetlenül el kell határolnunk magunkat a Lipcsében, 1843-ban Wiegandnál megjelent röpirat feltevéseitől. Meg kell mondanunk — s ez semmivel sem csökkenti Wesselényi politikai és közírói nagyságát, jelentőségét —, hogy ebben a kérdésben éppúgy nem látott tisztán, mint a reformkor magyar társadalmának túlnyomó többsége, s megrendülése nem kis mértékben kora szláv kérdései vázlatos ismeretének, az egykorú szlávellenes német publicisztika befolyásának, s nem kevésbé a maga végzetesen megromlott egészségi állapotának együttes következménye volt. Ha tévedett Wesselényi ebben a kérdésben, az kora közfelfogásából is következett. Ha felismerte a hazai nemzetiségi kérdések terén elvégzendő alapvető teendőket — aminthogy felismerte —, az viszont olyan egyéni érdeme, mely egyben maradandó értékű életművének elévülhetetlen tartozéka.

Bizonyos az is, amire *Trócsányi Zsolt* figyelmeztet előadásának³ a *Szózat*-ról szóló elemzésében. Az ugyanis, hogy egyrészt nagyobb figyelmet kell fordítanunk az ekkori

* Elhangzott 1971. december 17-én a Wesselényi Miklós születésének 175. évfordulója alkalmából rendezett budapesti emlékülésen.

¹ *Beöthy Zsolt*: Báró Wesselényi Miklós. Bp. é. n. [1902], Lampel R., Magyar könyvtár 301. 13.

² *Mikó Imre*: Széchenyi és Wesselényi nemzetiségi politikája. — Hitel 1943. 9. sz. 537—551.

³ *Trócsányi Zsolt*: Wesselényi Miklós (Születésének 175. évfordulójára). — MTA II. Oszt. Közl. 21 (1972), 1—2. sz. 81—101.

tényleges nagyszlov mozgalmak vizsgálatára és elmarasztalására. Másrészt: a Szózat létrejöttének előidézé körülményei közül a hazai nemzetiségi kérdés jelentőségének megnövekedésére, Wesselényinek a lengyel szabadságmozgalomhoz fűződő rokonszenvére, kapcsolatára, s nem utolsósorban a Németország liberalizálódásához fűződő reményekre is. Mindezek előrebocsátásával úgy vélem, hogy Wesselényit mint a harmincas évek magyar közvéleménye egyik kifejezőjét kell számba vennünk a Szózat-ban kifejtett állásfoglalásával kapcsolatban. Komor és megrendült a Szózat Wesselényije. A korszak közfelfogásából fakadó elképzeléseihez — mint említettük — nagymértékben hozzájárul a maga reménytelen egészségi állapota. A megvakulástól való félelem görcsös küzdelme, amelyről Deáknak számol be Freywaldauból, 1842. március 22-én keltezett levelében,⁴ a Szózat első mondatában megfogalmazódó „polgári halott”-pszichózis. Ennyi szálból tevődik össze a jelentős röpirat létrejöttének indítéka.

Azok közé tartozom azonban, akik nem a Szózat problematikájában vergődő géniuszt, hanem a magyar reformmozgalom kézikönyvét megalkotó, magasán szárnyaló, a rossz hatalom minden erőszakával fenntartás nélkül szemben álló szabad szellemet, a forradalmi szabadelvű Wesselényit tekintem emberi és vonzó példaképnek. Azt a Wesselényit, aki a harmincas évek fordulóján megírja a tiszta képek és összefüggések sorozatát bemutató főművet, a *Balítéletekről* című munkát, melyről Trócsányi nem véletlenül állapítja meg, hogy „a teoretikusnak is a reformellenzék néhány legnagyobbja közé számító Wesselényi” ebben az összefoglaló publicisztikai művében összegezi politikai koncepcióját. „A »balítéletek«, a gondolkodás hibái — olvassuk Trócsányinál — az a pont, amelyet a politikus Wesselényi az ország bajai fő okának jelöl meg. Balítéletek élnek egymással szemben a társadalom különböző osztályaiban, rétegeiben. Az a kölcsönös gyűlölet és gyűlölködés emészti, apasztja, sorvasztja a magyart. Az arisztokrata gyűlöli a nemest, ez vele együtt a polgárt, az mindkettőt s az elavult nemesi alkotmányt. A jobbágy pedig — helyzetéből következően — mindnyájukat. „A jobbágyot sújtó önkényben, a parasztnép kiszolgáltatottságában látja Wesselényi a jobbágy nép reformkor eleji bajainak fő okát.”⁶ A mű alaptétele tehát a reform szükségése. S ha ennek a társadalompolitikailag szinte teljesen elfogadható álláspontnak nemzetiségi vonatkozásaiban akad is bírálivaló, mint az, hogy a szerző itt és ott a nevelés, az állami élet, sőt az istentiszteletek nyelvén is a magyart kívánja, ami nyilvánvaló polgári nacionalista s nem forradalmi szabadelvű posztulátum, a *Balítéletekről* nem egy helyén „meleg, szép szavak vannak a magyarság s nemzetiségek együttműködéséről”.⁷

Ezekről a „meleg, szép szavak”-ról és azok 1848 késő nyári, végső kicsengéséről kívánok még megemlékezni. Annak igazolásául, hogy Wesselényi Miklós életútja deledőjén és annak zárószakaszán — híven magához, állhatatosan a történetileg együtt élő népekkel való szolidaritás gondolatához — felismerte a problémát, felvázolta a követendő utat.

Engedjék meg, hogy ezen a ponton átadjam a szót a *Balítéletekről* szerzőjének: „A köztünk élő külön nyelvű s fajú népeknek egymás ellen táplált sok előítélete s az abból származó idegenség, sőt gyűlölség s ellenséges törekedés hazánknak keserves veszélye . . . Mi lehetne a magyarból, ha mindezen különböző nemzetségek [értsd: nemzetiségek] s felekezetek levetkeznének minden mellékes tekintetet s aprólékos előítéletet, s egy célra, t. i. a haza boldogítására fognának atyafias kezeket; — ha mindegyik nemzetiségéből a jót, célirányost (amellyel pedig ki egy, ki más tekintetben, de mindegyik bővelkedik) a többivel egyeztetné . . . Áldott mindazon igyekezet, mely ezen különböző nemzetek közt lévő különözéseket s előítéleteket igyekszik lerontani, s a különváltakat egymással egyeztetni; — de vétkes és hibás mindaz, ami kölcsönös ingerlést s idegenséget szül, — még az ilyest okozó tréfa is hiba s káros lehet ebben.”⁸

Befejezésül: „Mennyi különböző vallás van hazánkban, s mennyi előítélet közöttük, minő balvélemények egymás ellen! Több kárt ennél semmi nem okozott; nincs ma is ennél boldogságunk belsejében fészkelő veszélyesb mótely. Mi még arra megérve, fájdalom! nem vagyunk, hogy könyvben a különböző felekezetek kölcsönös tévedéseit, egymás elleni igaz és képzelt vádait, s viszonyos sérelmeit leírni s nyilván kifejtetni lehetne.

⁴ B. Wesselényi Miklós levelei Deák Ferenchez. Közli Ferenczi Zoltán. — Történelmi Tár, új folyam V. Bp. 1904, Magyar Történelmi Társulat. 296—298.

⁵ *Trócsányi Zsolt* : i. h. 84.

⁶ Uo. 85.

⁷ Uo. 87.

⁸ *Balítéletekről*. Írta B. Wesselényi Miklós 1831-ben. Nyomatott Bukarestben [valójában: Lipszében] 1833. 78—80.

Lefolyt idők kedvetlen emlékezeti még igen elevenek; szív, képzelődés s ingerlékeny indulatok vannak még ezen tárgy által zajgásban, s a *fő* [értsd: az emberi szellem] még nem vívta ki ezt magának, mint egyedül bírálása alá tartozó ügyet. Azért — fejezi be a maga korában egyedülálló fejtegetését — az időre, a fejlődő okosságra bízom s attól várom a szakadások kiegyenlítésének mennyei mívét.⁹

Évtizeddel később, a *Szózat* hetedik, záró fejezetében ő fogalmazza meg a magyar politikai irodalom első nemzetiségi törvényjavaslatát. A hat pontból álló javaslatban Wesselényi kijelenti: 1. a másajkúakat anyanyelvüktől és a közszerleplestől megfosztani nem lehet, 2. a társországokban, tehát Horvát-Szlavonországban minden nyelvi és igazgatási ügy az eddigi gyakorlat szerint intézendő, 3. a különböző ajkúak közötti mindenféle viszálykodás károsnak és veszélyesnek minősítendő, éppen ezért 4. a másajkúakat „anyanyelvök magány- s társas körökbeni használatában akadályozni s azokat erőszakkal a magyar nyelv használatára szorítani: sem törvényhatóságoknak, sem egyéneknek nem szabad”. Ugyanígy 5. a másajkúakat „nyelvökért s fajukért gúnyolni és sérteni, azok ellen ingerelni — akár szóval, akár írásban, avagy tettel történjék is — tilalmas”. Végül 6. a magyar nyelv „törvény-rendelte használata s terjedése ellen bárminő igenleges vagy nemleges merény, valamint az, és az azt beszélők elleni gúny s ingerlés, tiltatik”. „Ily célzatú törvényt — véli — már a legközelebbi országgyűlésen szükséges alkotni”.¹⁰

„Ily célzatú törvényt” azonban sem 1844-ben, sem később, 1849-ig, a Szemere-féle 1849. július 28-i, végzetesen elkésett szegedi nemzetiségi törvényig nem alkottak. Ennek a ténynek a világánál pedig Wesselényi vázolt „nemzetiségi javaslata” elsőrendű jelentőségűvé válik, tekintet nélkül arra, hogy annak a munkának a keretében jelenik meg, melynek kiindulópontja: a magyarságnak a szlávssággal, az egykorú szláv mozgalmakkal való kiélezett szembeállítása téves és elhibázott. Következmenyeként mind a szláv nyelvi-irodalmi és politikai mozgalmak nemismeretének — Wesselényi tudomásunk szerint egyetlen szláv nyelvet sem beszélt, egyetlen szláv kultúrát, irodalmat sem ismert közelebről —, mind pedig a korábban már említett egészségi romlásának, összeomlásának. A *Szózat* első példányának Magyarországra érkezésekor, 1844 nyarán Wesselényi már teljesen vak. Zsibói visszavonultságában a *Szózat* elutasító fogadtatását sem észlelhette. Pedig ez a fogadtatás igen tanulságos lehetett volna számára. A reformkor magyar közvéleménye ugyanis, akárcsak majd két évvel azelőtt Széchenyi 1842. november 27-i híres akadémiai beszédét, a magyar önismeret mindmáig meg nem haladott szintű valóságát, ezt is elutasította. Az elsőt azért, mert Széchenyi jogos aggályaival Kossuth hatására és — sajnos — Wesselényinek a Pesti Hírlapban megjelent cikke nyomán a reformkor magyar közvéleménye szembehelyezkedett. A másodikát, Wesselényi *Szózatát* pedig — alapvetően helyesen — azért utasította el ugyanez a közvélemény, mert koncepciójában és gondolatmenetében túlzottnak, elhibázottnak tartotta. Nem hitt a magyarság létére törő „pánszláv veszedelem”-ben, az egységes szláv kulturális és politikai mozgalomban. Aminthogy ebben senki, aki csak valamennyire is tisztában volt a már ekkor rendkívül összetett szláv kérdésekkel, az irodalmi-nyelvi és politikai mozgalmak egymás közti viszonyával, — józan fővel nem hihetett. Hiszen a *Szózat* elterjedésekor már kirajzolódik a főbb orosz nyelvi-irodalmi és politikai irányzatok közötti különbség, a cseh nemzeti újjáébredési mozgalom problematikája, az ettől határozottan eltérő jellegű szlovák nyelvi-irodalmi-politikai újjászületés. Amikor a Halléban kinyomtatott *Szózat* első példánya Magyarországra érkezik, már napvilágot lát a délszláv egységmozgalom szerbiai tervezete, az 1844. évi Garašanin-terv, amely mind egészében, mind részleteiben alapvetően eltér a harmincas évek közepétől a délszláv mozgalomban előtérben álló Gaj-féle horvát vezetésű illír-mozgalométól. Mindebből természetesen nem következik, hogy — mint arra korábban utaltam — kivált irodalmi, de politikai viszonylatban is nem voltak nagyszláv mozgalmak, törekvések, ezek jelentőségét azonban csak az ellentétes töltetű német politikai törekvések nagyították fel célatosan. Mert nem szabad elfelednünk, Lipcse nemcsak Otto Wiegand magyar szerzők számára biztonságos és baráti kiadvállalatát jelentette, de a szenvedélyes nemzetiségi röpiratok, a „Sprachkampf” többségében magyarelles röpiratirodalma megjelenési területét is.

Befejezésül még egy összefüggésre utalnék Wesselényi nemzetiségi nézeteinek vázlatos bemutatásakor. Ez Wesselényi és Széchenyi kapcsolata, éppen a nemzetiségi kérdés kapcsán. Az a kép, amelyet kettőjük kapcsolatáról Trócsányi Zsolt feltár, pontos és hozzávetőlegesen teljesnek mondható. Valóban ez a helyzet: „Hosszú évek nemegyszer vesze-

⁹ Uo. 80—81.

¹⁰ *Szózat* a magyar és szláv nemzetiség ügyében. B. Wesselényi Miklóstól. Lipcsében, Wigand Ottónál. 1843. 318.

kedős, de eredményeiben hallatlanul pozitív együttműködése — s a végén az utak elváltása ügy, hogy a két egykori jóbarát azért a magyar haladás létkérdéseinek legalábbis nagy részében még együtt vonja ki kardját, taktikai nézeteltéréseik ellenére is, s hogy a személyes barátság is végig megmarad közöttük.”¹¹

Ennek a lakonikus rövidségű helyzetképnek, mely a kor egyik legtagozottabb magyar irodalmi-politikai kapcsolataira vonatkozik, ellentmondani látszik ugyan, hogy Széchenyi már 1831. december 5-én írt levelében kifejti Wesselényinek, hogy módok és célkitűzések tekintetében annyira eltérő úton járnak, hogy szakítaniok kell. A levél szövegével: „látom, útainkban elágazunk. . . . Mi nem járunk egy úton”.¹² Ez azonban azzal is magyarázható, hogy Széchenyi csalódott abban az elképzelésben, hogy — mint Mikó Imre igen meggyőző okfejtéssel írja — Wesselényit a maga elgondolásai néptribunjának, mai kifejezéssel elve „utazó nagykövetének” megnyeri.¹³ Ebben valóban elváltak, de a nyílt szakítás feltehetően inkább 1842 végén következhetett be, amikor Wesselényi — Kossuth befolyására — a Pesti Hírlapban közölt nyilatkozatban bírálja Széchenyit az akadémiai beszéd elmondása miatt. Mégis számos, itt nem részletezhető okból arra a véleményre jutottam, hogy Wesselényi nem tért le végleg a Széchenyi által járt útról. Sőt megkockáztatom — Wesselényi utolsó jelentős nemzetiségpolitikai megnyilatkozásával kapcsolatban —, hogy Wesselényi valósággal visszatért erre az útra. Élete utolsó közéleti szereplésével ugyanis ismét felzárkózott ahhoz a népek közötti megértést hirdető úthoz, mely Széchenyi nemzetiségi szemléletének alapmotívuma, az akadémiai beszéd indítéka.

Ez az utolsó mozzanat a pesti országgyűlés mellett működő unióbizottság tárgyalásainak zárószakaszához kapcsolódik. Ezekben a hetekben, 1848 augusztusában, már nyilvánvaló volt az erdélyi nemzetiségi ellentétnek polgárháborúig való kiszélesedése. Ezekben a drámai eseményekben bővelkedő napokban Wesselényi elhagyja Zsibót. A több mint négy esztendeje teljesen vak politikus Pestre jön, és benyújtja „A román ajkúak ügyében hozandó határozat”-át az országgyűlésen, az 1848. évi pesti országgyűlés felsőházában.

Wesselényi törvényjavaslatának mind formai, mind nemzetiségtörténeti jelentősége kétségtelen. Ez az első, e tárgyban benyújtott törvényjavaslat, mely — mint arra az 1848—1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről című gyűjtemény is rámutat — még a magyar—román unióbizottságok tárgyalásai idején biztosítja a román résztvevőket, Şagunát, Cipariut, Bohájtelt, Hodoşit és társait, hogy „a felekezeti jogegyenlőségen és a legszélesebb egyházi önkormányzaton kívül az egyházi jegyzőkönyvek és az oklevelek kiállítása terén további engedményeket kíván biztosítani a hazai románságnak”.¹⁴ Wesselényi törvényjavaslatát a felsőház rokonszenvvel fogadta, megállapítva, hogy azt az unióbizottságok zárójelentésével egybevetve egy szélesebb körű javaslat kiindulópontjának tekinti. Trócsányi Zsolt monográfiájában részletesen elemzi a javaslat pozitívumait. Észert a görög nem egyesültek és egyesültek egyenjogúak a többi felekezetbeliekkel. Egyházi ügyeikről románul és magyarul vezessenek jegyzőkönyvet. Elemi iskolákban román lehet a tanítás nyelve, de a magyart is tanítani kell. A román községekben a jegyzők mindkét nyelven vezessék a jegyzőkönyveket. Minden hatóság köteles román nyelvű kérvényt, beadványt elfogadni.

A javaslatból azonban nem lett törvény. A felsőház ugyan már 1848. augusztus 25-én kinyomtatta, és három nappal később bizottság elé utalta, de az elfektette. Ebbe nyilvánvalóan belejátszhatott az is, hogy az unióbizottság kooptált román tagjai augusztus 30-án a törvényjavaslatot ellenző kérelemmel fordultak Szemere belügyminiszterhez. „Szerintük — olvassuk Trócsányinál — Wesselényi célja az volt a javaslattal, hogy megakadályozza a románokat nyelvük s nemzetiségük biztosításában”.¹⁵ Nyilvánvaló, hogy Wesselényi célja nem ez, hanem a megbékítés és közelmítés, az érdekek bölcs egyeztetése volt. Az is nyilvánvaló azonban, hogy részletengedményekkel már ekkor sem lehetett eredményt elérni. 1848 nemzetiségi politikusai az egyéni, a személyi szabadság-

¹¹ Trócsányi Zsolt i. h. 83.

¹² Gróf Széchenyi István levelei I. Összegyűjtötte, előszóval s jegyzetekkel ellátta Majláth Béla. Bp. 1889, Athenaeum. 208—209.

¹³ Mikó Imre i. h. 537.

¹⁴ 1848—1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről. (Szerk., bev. és az összekötő szövegeket írta Kemény G. Gábor.) Bp. 1948, A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Centenárius Ügyosztály támogatásával kiadja a Magyar—Román és a Magyar—Jugoszláv Társaság. 121.

¹⁵ Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Bp. 1965, Akadémiai. 546.

jogokkal nem elégedtek meg, nemzetiségük nemzeti egyéniségének elismerését kívánták, amire viszont a kormányzat nem volt hajlandó. Az ügy történetéhez tartozik, hogy Wesselényi Pestről nagybetegen került ismét Gräfenbergbe, s rövidesen kirobban az erdélyi nemzetiségi polgárháború.

Wesselényi nemzetiségi nézeteiről, a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról igyekeztünk rövid áttekintést adni az elmondottakban. Ezeket a nézeteket és ezt az állásfoglalást elhatároltuk a reformkor többségi véleményét kifejező „nagyszláv” hiedelmeitől. Az akkori nemzetiségi kérdés vizsgálatában ugyanis Wesselényi elsörendűen pozitív utat követett, a megbékélés, a megegyezés útját járta. Ezt a véleményét a legteljesebben a *Balítéletekről*, a reformkor politikai-szociológiai kézikönyve idézett lapjain fejté ki. Gál István szép Wesselényi-esszéjében helyesen állapítja meg, hogy ez a könyv „a múlt század eleji magyarságnak ugyanolyan időtlen értékű jellemrajza, mint Bacon Novum Organuma az Erzsébet-kori Angliának. Nemcsak azért, mert Baconnál is előítéletekről és balhiedelmekről . . . van szó, . . . hanem mert mindketten ezekben látják az emberi társadalom megrontóit és zavarkeltőit”.¹⁶ Ezek ellen a „balítéletek” ellen vívta történeti jelentőségű harcát a nemzetiségi kérdés korszerű megoldásáért is síkra szálló nagy reformkori írónk és politikusunk, a Balítéletekről el nem évülő alapeszméje jegyében: „Vannak jussok, melyekre ember mindig meg van érve, azért, mert ember, s melyeket tőle csak vad önkény vonhat meg. . .”¹⁷ Wesselényi tétele minden kor bárhol élő nemzetiségi emberére vonatkozatható, a „balítéletek”, az egymáshoz rendelt társadalmak közötti békés és közös fejlődést gátló akadályok, előítéletek lebontásáért folyó küzdelemben. S itt kell keresnünk egyben Wesselényi időtlen emberségének, az egykorú hazai nemzetiségi kérdésekben tanúsított méltányos magatartásának eszmei indítékát is.

II. Magyar—délsláv megbékélési kísérletek 1848/49-ben és a „Déli Csillag” szabadságharc-képe*

Kossuth írja¹⁸ 1867. június 27-én a szélsőbaloldali Magyar Újság akkori főszerkesztőjéhez, Bösörményi Lászlóhoz intézett levelében: cáfolnia kell egy neki tulajdonított 1848. évi nemzetiségellenes proklamációt, mert az egyszerűen nem igaz. Az ügy története, mint Kossuth hírlapi leveléből is kiténik, a következő.

Pap Zsigmond (Sigmund Pop) román nemzetiségi képviselő 1867. június 21-én, a képviselőház „honvédelmi feletti” vitájában — Kossuthnak egy 48-as proklamációjára hivatkozva — kijelenti, Kossuth úgy nyilatkozott, ha a román nemzetiségi mozgalom fegyvert ragadott csoportjai nyolc napon belül nem teszik le a fegyvert, megsemmisítik őket.

Kossuth erre a hely és közelebbi időpont megjelölése nélküli támadásra — majd húsz évvel az állítólagos „proklamáció” után — az alábbi nyilatkozatot közli a lapban: „Sokat rágalmaztak, sok dolgot fogtak reám életemben, sok holmit költöttek nevemben és felőlem. Nem igen szoktam vele törődni. De amit Pap Zsigmond úr az ország képviselői előtt reám fogott, azt nem szabad hallgatással túrnöm; mert annak személyemen messze túlvágó hordereje van. Olajat önthet a fajellenségeskedés hamvadó tűzére. Pedig elég átok fekszik szegény hazánkon, ez egyet legalább nem kellene provokálni. Kötelességemnek tartom tehát kinyilatkoztatni, hogy Pap Zsigmond képviselő úr nem jól van értesítve. Idézett állítása nem igaz. Én olyas proklamációt soha sem írtam. Kérem szerkesztő urat, legyen szíves e nyilatkozatomnak lapjában helyet adni.”¹⁹

Kossuth állásfoglalásának, nyilatkozatának jelentőségét és hitelességét nem vonhatjuk kétségbe. Hiszen ennek az állítólagos és cáfolt „deklaráción” valóban túlmenő jelentősége van. Kossuthnak nem állhatott szándékában ilyen jellegű proklamáció közzététele, mert ez a nemzetiségi küzdelem, a nemzetiségi polgárháború bármely szakaszán

¹⁶ *Gál István*: Wesselényi Miklós. — Bárány Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és sláv nemzetiség ügyében I—II. Sajtó alá rend. és jegyzetekkel ell. Gál István. Kolozsvár é. n. [1944], Minerva, Erdélyi ritkaságok 12—13. I. 19.

¹⁷ *Balítéletekről*, 282.

* Elhangzott 1978. november 9-én a budapesti szerb—magyar történésztanácskozáson.

¹⁸ Kossuth Lajos. — Magyar Újság 1867. júl. 5. sz., A Hon 1867. júl. 6. sz. L. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Bp. 1962, Tankönyvkiadó. 326.

¹⁹ Uo.

korlátozta volna a szabadságmozgalmat erősítő, a megbékélés kilátásait növelő lehetőségeket.

Amiből nyilvánvalóan nem következik, hogy a nemzetiségi vita kiéleződése és kivált a nemzetiségi polgárháború szakaszán nem hangzottak volna el mindkét részről egyre élesebb kitételek. Ezeket a kitételeket azonban mindenkor az adott helyzetből kiindulva kell vizsgálunk. Mindkét részről felsorakoztatva a nemzetiségi ellentétek kiváltó tényezőit. Különösen az 1848 tavaszi és nyári szakasz ilyen jellegű s az eddigienél behatóbb vizsgálatára lenne szükség, melyből kitűnik, hogy az ismert események hátterében kétirányú mozgás észlelhető. A márciusi vívmányokból kinőtt, a középbirtokos nemesség vezetésével formálódó szabadságmozgalom forradalmi kibontakozásával szemben a hazai délszláv mozgalmak, tehát a szerb és kivált a horvát mozgalom jórészt a visszahatást szolgáló bécsi aulikus-katonai körök fokozatos befolyása alá kerültek. Ahogy erre újabban — a kérdésre még visszatérünk — napjaink vajdasági szerb történeti kutatása is rámutat.

Kossuth 1848/49. évi nemzetiségi politikájához egyébként délszláv, közelebről szerb vonatkozásban is fűzhetünk kedvezőbb elemeket. Így 1849. május 21-én Perczel Mórhöz intézett levelében éppen ő az, aki — jöllehet a vajdasági önkormányzat gondolatát továbbra is elutasítva — figyelemre méltó négypontos megbékélési javaslatot tesz. A kossuthi megbékélési javaslat szól a nyelv- és valláskülönbőség nélküli közös jogról, törvényről és szabadságról. A szerb nyelvnek a magánéletben, az iskolákban és a községi igazgatásban való szabad használatáról, a törvény előtti és az egyházi szervezetben, annak minden intézményén belüli szabad nyelvhasználatról.²⁰ Kétségtelen, hogy ezekkel a részengedményekkel 1849 tavaszán nem lehetett biztos tárgyalási alapot teremteni. Kossuth azonban eddig kétségkívül elment. Ellentétben azzal a Pap Zsigmonddal, aki 1849. június 24-én a Kossuth irányította szabadságmozgalom lapjában, a *Democrafiában* még az ország népeit összekötő közös elvi alapról ír,²¹ a dualizmus nyitányán pedig Kossuth 1848/49. évi nemzetiségellenességéről nyilatkozik.

Amikor most az 1848/49. évi megbékélési kísérletek néhány, többnyire magyar kezdeményezésű vonatkozásáról szólunk, az említett példa figyelmeztet, óvatosságra és körültekintésre készítet.

Szabad-e nagyobb figyelmet fordítanunk a szabadságharc korabeli magyar indítékú nemzetiségi, ez esetben magyar — szerb megbékélési kísérletekre, amikor nyilvánvaló, hogy elsősorban nem ezeken, hanem a szabadságmozgalom útját tragikusan befolyásoló nemzetiségi viszályon, a polgárháborún van a hangsúly. S az is köztudott, hogy ezek a közeledési kísérletek a nemzetiségi mozgalmak párbeszédének, majd fegyveres párharcának, viadalának csak kisebb jelentőségű, kezdetben derűsebb, majd drámai, végül a tragikus megoldatlanságba hajló mozzanatai voltak. Nem kerülünk-e ellentétbe a konkrét történeti tényekkel, az események fővonalával s a főkérdéseket mozgató tényezőkkel a közeledési és megbékélési törekvések — viták és fegyveres küzdelmek szüneteiben felmerülő mozzanatok — felvillantásával?

Megítélésünk szerint egyáltalán nem. Azért sem, mert a közeledési és megbékélési mozzanatok és jelenségek nem egyoldalúak. Csupán az érdeklődés, a hozzáállás aránya eltérő. Ha azonos lenne, úgy a tartós megegyezés lehetősége is fennállhatott volna. A kísérletek mindvégig azt bizonyítják, hogy a vitatkozó, majd harcoló felek — olykor reménytelen helyzetben is — felvetik a kérdések békés megoldásának lehetőségét. Kitűnő példa erre a Kossuthal való 1848. április 9-i pozsonyi incidens szerb szereplőjének, *Stratimirović* Györgynek az esete, aki 1849 júniusában kész lenne — megegyezés esetén — a parancsnoksága alatt álló seregrézsekkel magyar oldalra állni.²² A magunk részéről elmondhatjuk viszont, hogy a közeledési és megbékélési kísérletek szándéka — főként magyar — szerb viszonylatban — mindvégig fennállott. Az aggodalom, hogy ezeknek a törekvéseknek a hangsúlyozásával befolyásolni igyekeznénk a való helyzet értékelését, mindenképp indokolatlan. Hiszen ezek a közeledési és megbékélési mozzanatok mindvégig kísérői, olykor aktív befolyásolói voltak az eseményeknek.

Két évtizeddel ezelőtt, a magyar — délszláv megbékélési törekvésekről írt munkája bevezetésében *Kovács* Endre maga is felteszi a kérdést, s egyben megcáfolja az aggodal-

²⁰ *Kovács Endre*: Magyar — délszláv megbékélési törekvések 1848/49-ben. Bp. 1958. Akad. Kiadó. 104 — 105. (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 5.) — *Thim József*: Az 1848/49. évi magyarországi szerb felkelés története III. 752. — Kossuth Lajos összes munkái XV. 369 — 372.

²¹ 1848 — 1849. évi iratok . . . , 196 — 198.

²² Uo. 179. — *Kovács Endre* i. m. 127 — 129.

mat: „nem esünk-e abba a hibába — kérdi²³ —, hogy a történelmi folyamatot *à rebours* szemléljük? mintegy visszajára fordítjuk, megfosztva ezzel valódi értelmétől? Sietünk annak megállapításával, hogy távol áll tőlünk az ilyen szándék. 1848 történelmének alapvető ténye, hogy fölöttébb bonyolult társadalmi és politikai okok következtében a magyar forradalom középnemesi vezető osztályának és az egyes magyarországi nemzetiségek vezetőinek nem sikerült egymással megegyezésre jutniok. Ennek következtében az évszázados elnyomás által mintegy szövetségi viszonyra predesztinált népek többnyire egymás ellen forgatták fegyvereiket a bécsi udvar nem kis örömére. Így volt ez magyar—szerbhorvát vonatkozásban is, és nincs rá semmi okunk, hogy ezeket a tényeket ma homályba burkoljuk. Viszont annál több érv szól amellett, hogy még a tragikus jellegű összecsapások e komor időszakában is gondosan felfedjük azokat a szálakat, melyek népeinket — legjobb törekvéseik révén — összefűzték egymással. Ilyen szálak szép számmal akadnak 1848—49 történelmének bonyolult szövedékében is.”

A továbbiakban ebből a kiterjedt közeledési-megbékélési közeleből igyekezünk — részben korábbi kutatásaink alapján — feleleveníteni néhány idevágó mozzanatot. Ezeknek a többségükben magyar kezdeményezésű magyar—délsláv megbékélési törekvéseknek a vázolásával, melyek a prágai kongresszussal, a lengyel emigrációs csoportokkal, a szerbiai résztvevőkkel stb. való kapcsolatok révén szélesebb kelet-, illetve délkelet-európai nyomon is követhetők, az alábbi kérdésekre igyekezünk választ kapni:

1. Voltak-e olyan megbékélési mozzanatok, amelyek valóban új helyzetet próbáltak teremteni a nemzetiségi vitában?

2. Voltak-e olyan megnyilatkozások a kezdeti, március—májusi szakaszon, melyekből arra lehetett következtetni, hogy előbb a „pestvárosi rendreügyelő bizottmány”, majd a minisztérium érdemi rendezésre törekedett a hazai délsláv, közelebről az ekkori magyarországi szerb kérdésben?

3. Volt-e 1848 késő tavaszán és nyarán a minisztériumnak konkrét elképzelése a magyar—szerb megbékélésről?

4. Volt-e 1849 tavaszán és nyarán — a trónfosztástól a szegedi nemzetiségi törvény deklarálásáig terjedő szakaszon — a kormányzatnak, a *Szemere*-kormányzatnak reális elképzelése a magyar—szerb közeledés és megbékélés vonatkozásában?

5. És végül, mint ezt tanulmányunk címében is jeleztük, szeretnénk főbb vonásiban érzékeltetni, hogy mindebből életető-alkotó hagyományként mi tükröződött a szabadságharc centenáriumának küszöbén indított „Déli Csillag”-ban, az akkori Magyar—Jugoszláv Társaság folyóiratában, melyet a szerkesztő *Csuka Zoltán* és munkatársai a magyar—délsláv közeledés és megbékélés gondolata jegyében indítottak.

A pesti márciusi napok lelkes közhangulatából kiindulva biztató helyzetképpel találkozunk. Már 1848. március 18-án a pesti szerb ifjúság *Jása Ignjatović*, az időszak egyik jelentős ekkori pesti szerb szereplője vezetésével szerb színekkel díszített magyar zászló alatt vett részt a Múzeum előtti népgyűlésen. Ekkor, a pesti szerb főiskolai kollégiumban, az alapítójáról, *Tököli Száváról* elnevezett Tekeljanumban már folyt az a háromnapos tanácskozás, melynek 17 pontból álló programja — mint harminc éve írtuk — „még távolról sem nemzetiségi program, de felette jellemző a korszak egyik legműveltebb és polgáriasultabb nemzetiségének magatartására a márciusi napokban. Ez a határozat, melyet szerkesztője, Györgye Sztojákovity — a kor ismert jogásza — a magyarországi szerb polgárság álláspontjának tekint, elismeri a magyar nyelv diplomáciai szerepét és a magyar »nemzetiséget«. Ezzel szemben a szerb gyűlés résztvevői saját nemzetiségük elismerését és nyelvük szabad használatának biztosítását, valamint »nemzeti« iskolák és közművelődési szerveik szabad és független irányítását kívánják, amint-hogy ez a múltban is biztosítva volt a magyarországi szerbség számára.”²⁴

Első kérdésünkben felvetettük, voltak-e olyan megbékélési mozzanatok, amelyek új helyzetet igyekeztek előkészíteni a nemzetiségi kérdésben. Az 1848. évi, még „nemzetiségi program”-nak sem mondható pesti szerb pontok akarva-akaratlan ilyen hatást váltottak ki. A márciusi ifjak „pestvárosi rendreügyelő bizottmánya” (nyilván a magyar „nemzetiség” megjelölés miatt) a nagyszerű lehetőség, az 1848. március 17—19-i pesti szerb pontok alapján történő közvetlen tárgyalások helyett bizalmi nyilatkozatot kívánt. A pesti szerb nyilatkozat a Pesti Hírlap 1848. március 25-i számában jelent meg. Zárómondatát érdemes idéznünk: „S így a gyanút lerontván, jelszavunkat ismételjük: királyunk hűségét, a hazának minden áldozatot, a magyarnak testvéri szeretetet.”²⁵

²³ *Kovács Endre* i. m. 5—6.

²⁴ 1848—1849. évi iratok . . . , 3.

²⁵ Uo. 8.

Megítélésünk szerint ez a nyilatkozat közrejátszott abban, hogy a kezdeményezés véglegesen az újvidéki szerbség kezébe került. Az itteni választmányi ülés határozatait, az újvidéki 16 pontot viszi Pozsonyba *Stratimirović* vezetésével 1848. április 8-án és 9-én az újvidéki szerb küldöttség. Itt zajlik le a Kossuth és Stratimirović közötti nevezetes szövetség. Ennél is fontosabb azonban, hogy ebben a határozatban már előfordul a Határőrvidék ügyeinek rendezésére (XIV—XV. pont) irányuló kívánalom,²⁶ s ez a főkérdés a Vajdaság területi önkormányzatát és a fődbor (szerb főbizottság) létrehívását bejelentő 1848. májusi karlócai szerb nemzeti gyűlés programjág,²⁷ mely a nyílt szakítás bejelentése lett.

Sajnos a minisztérium semmit sem észlelt a változásból. Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. április 12-én a nála járt pancosovai határőrvidéki küldöttségnek kijelenti: érintetlenül kívánja meghagyni a katonai határőrvidék elavult szervezetét.²⁸

Kétségkívül voltak tehát a márciusi napokban elszalasztott közeledési alkalmak, a következő szakaszon pedig a minisztérium, illetve a középbirtokos nemesség részéről nem találtak meg a közeledés lehetőségét. *Spira György* A magyar negyvennyolc jobb megértéséért című tanulmányában az utóbbira hártja a felelősséget: „Ahol pedig a legnagyobb szükség lett volna gyökeres engedményekre: a nemzetiségi kérdés terén, ott hűzódzott a magyar nemesség leginkább bármiféle engedménytől. . . . azokkal a polgári szabadságjogokkal, amelyeket 1848 tavaszán életbe léptetett, (nagyjából) nemzetiségükre való tekintet nélkül ruházta fel az ország lakóit, ennél többre azonban (. . .) nem volt hajlandó.”²⁹ Am itt kell idéznünk *Lazar Rakić* véleményét is a kétoldalú felelősségről a karlócai program deklarálását követő időszakban. „Ahelyett, hogy együtt küzdöttek volna — írja³⁰ — a közös elnyomó, a bécsi udvar ellen, szerbek és magyarok egymás vérént ontották. Ezért a vérontásért egyaránt felelős volt a magyar kormány, mert nem teljesítette a szerbek jogos nemzeti követeléseit, és a szerb mozgalom konzervatív vezetősége, *Rajačić* pátriárkával az élen, mert a reakciós bécsi udvar oldalára állt, és alárendelte neki az egész mozgalmat. Így a forradalminak indult szerb mozgalom az ellenforradalom szolgálatába állt, habár voltak szerbek, akik mindvégig a forradalom oldalán harcoltak.”

Ilyen történeti szereplője volt *Negyvennyolc* Pestjének a válságos április — májusi napokban *Jása (Jakov) Ignjatović*, aki még 1848. április 9-én felhívást intéz a pesti szerb lapban a délkelet-európai délszlávokhoz a török uralom lerázására.³¹ Ilyen az ekkor *Pesten*, később feltehetően *Temesvárt* is élt *Ergović* Uros, aki időben megkésétt (1848 májusában kiadott) *Szerb szótár a magyar nemzethez* című röpiratában így értékeli a közös magyar—szerb március tizenötödikét: „E napon a szerb nép is eredeti felségében ébredt fel veletek együtt, s e napot ős jogai restaurációjának tartva vérel kivívott s törvénykönyveitekben szentesített pozitív igazságait kéri tőletek . . .”³²

Sajnos ezek a kezdeményezések nem váltottak ki pozitív visszhangot egyik részről sem. A délszlávokhoz intézett felhívást, a pesti szerb lapnak a felhívást közlő számát — diplomáciai bonyodalomtól tartva — Belgrádban elkobozták. Mégis *Ignjatović* ismerte fel a történelmi fejlődés útját. *Slavko Gavrilović* 1848/49. évi vajdasági historiográfiai tanulmányában *Miodrag Popović* *Ignjatović*-tanulmánya (*Jakov Ignjatović u Četrdesetomoj*) elemzésében kifejti, hogy ő volt ennek az időszaknak az a szerb publicistája és politikusa, aki mind a szerb, mind a magyar mozgalom ellentmondásait felismerte, s a problémát szerb—magyar együttműködéssel, a szerb felszabadító mozgalomnak Törökország ellen való irányításával kívánta leküzdeni.³³ Mint tudjuk, sikertelenül. Az egyre gyakoribbá váló összetűzések szakaszáról való még a *Stratimirović* György aláírásával a karlócai főbizottság nevében kiadott 1848. május 10/22-i, a Közlönyben is megjelent

²⁶ Uo. 11.

²⁷ *Kemény G. Gábor*: A magyar nemzetiségi kérdés története. I. rész. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében. Bp. 1947, Gergely R. 25.

²⁸ 1848—1849. évi iratok . . . , 45.

²⁹ *Spira György*: A magyar negyvennyolc jobb megértését keresve. Bp. 1967, 10. (Klny. a *Kritika* 1967. évi 2. számából.)

³⁰ *Rakić, Lazar*: Történelem. Az általános iskolák 7. osztálya számára. Újvidék 1977, Tartományi Könyvkiadó Int. 84.

³¹ Felhívás a délszlávokhoz a török uralom lerázására (Részlet). Pest, 1848. ápr. 9. — 1848—1849. évi iratok . . . , 35—36. — Megj. *Sveobšte Jugoslavenske i Srpske Narodne Novine* 1848. 26. sz. 104—105. — *Thim József* i. m. II. 89—92.

³² 1848—1849. évi iratok . . . , 79.

³³ *Gavrilović, Slavko*: Naša posleratna istoriografija o revoluciji 1848—1849. u Vojvodini. (Klny. a *Jugoslovenski Istoriski Časopis* 1964. évi 1. számából.), 83.

békefelhívás, mely — a változott helyzetre jellemzően — biztosítja az ország déli megyéiben élő „magyar polgártársakat”, legyenek nyugodtak vallásuk, nyelvük és nemzetiségük ügyében.³⁴

Korábban feltett harmadik kérdéstünkre, ti. hogy volt-e a minisztériumnak 1848 késő tavaszán és nyarán konkrét elképzelése a magyar—szerb megbékélés kérdésében, sajnos nemmel kell válaszolnunk. Ez az időszak valóban a véres összetűzések és sikertelen fegyverszüneti egyezmények (1848. június 24., majd november 23.) jegyében zajlik le, és nagyjában-egészében ez a helyzet az 1849. júniusi magyar—szerb békétárgyalásig. Mégis, ebben a megbékélési törekvések szemszögéből oly sivár időszakban — már a negyedik kérdés időszakában — is találunk egyetlen érdekes, *Szemere* Bertalan belügyminiszteri működéséhez kötődő mozzanatot, nemzetiségi tervezetet. Rövid története az, hogy 1848 augusztusában a minisztertanács Deákot, a kormány igazságügy-miniszterét és Szemerét mint belügyminisztert bízta meg egy horvát békéltető törvényjavaslat kidolgozásával. A minisztertanács 1848. augusztus 27-én Deák tervezetét, törvényjavaslatát fogadta el. Szemere tervezetét — tudomásunk szerint — csak 1958-ban közli *Both* Ödön.³⁵ A szerbek irányában oly balsikeres nemzetiségi politikát folytató Szemere tervezete — mint a közlő megállapítja — „nem adta meg ugyan Horvátország számára azt a jogot, hogy elszakadjon az anyaországtól, de lakóinak igen széles körben biztosítja a külön nemzetiségi jogokat. Még a területi autonómia kiszélesítése felé is tesz egy nagy lépést akkor, midőn olyan főhatóság megszervezését rendeli el [értsd: Zágrábban], amely a további fellebbezések kizárásával mondja ki az utolsó bírói szót az eléje kerülő perekben.”³⁶ Szemere „horvát békéltetési javaslatának” azonban csak szakirodalmi érdemet tulajdoníthatunk. Ez ugyanis az 1849. július 28-án elfogadott szegedi nemzetiségi törvény benyújtójának első törvény jellegű nemzetiségpolitikai fogalmazványa.

A Jelačić-agressziót követő hónapokban egyébként még nyomaiban sem találunk délszláv — magyar megbékélési mozzanatokot. Ambár *Arató* Endre egyik tanulmányában emlékeztet Dragutin Kušan Slavenski Jug-jának Ausztria-ellenes, s így a magyar forradalmi mozgalmat közvetve támogató cikkeire.³⁷ *Kovács* Endre idézett művében részletesen foglalkozik a Perczel Mór megbízásából 1849. május 23-án a lengyel Bystrzonowski által Kničanin mosorini táborában átnyújtott négyponos tervvel. Eszerint a Szerémség és Szlavónia szerb vajdaságot alkotnak, a csajkás kerületet és a bánáti határőrvidéket külön kerületekké nyilvánítják. Intézkednek, hogy a vajdaság, a vajda és a pátriárka ugyanolyan jogokkal bírjanak, mint Horvátország, annak bánja és a zágrábi érsek. Végül valamennyi tisztet átveszik a Kničanin vezetésével megszervezendő Szabad Szerb Légigóba.³⁸ Érdekes adalékként említjük, hogy Kničaninnak szerepe volt a nagybecskereki (ma: Zrenjanin) kerületi bizottság jogkörébe utalt menekült vagyonok 1849 tavaszán történt összeírásával kapcsolatban.

Sajnos ez az 1849. május 23-i magyar—szerb békétárgyalás és fegyverszüneti akció is az előzők sorsára jutott. Stratimirović 1848. májusi békefelhívásától a június 24-i, majd november 23-i, végül az 1849. május 23-i békéltető és fegyverszüneti tárgyalásokig hosszú és tragikus út vezet, s e tárgyalások eredménytelensége bizony eléggé elgondolkotató. Jóllehet az 1849. március 4-i oktrojált alkotmány kiadása után a hazai nem magyar népek, így az akkori magyarországi szerbség körében is a közeledési törekvéseket elősegítő közhangulat támadt, a közeledés kérdése érdelemben mégsem haladt előre. A kétoldali elválasztó jegyek, melyek egyrészt a kormányzat szűk látókörű és az eseményektől elmaradt nemzetiségi politikájából, másrészt a szerb nemzetiségi mozgalom többségének a karlócai programon túlmenően Bécest, az udvari és katonai köröket támogató és kiszolgáló magatartásából adódtak, minden reális felismerésnél erősebbnek bizonyultak.

A meg-megújuló békeakciók eredménytelenségét azonban egyéb tényezők is okozták. Ez alkalommal csak az akkori ország déli megyéinek nemzetiségi polgárháború sújtotta területén fennálló, az itt élő népek egymás közti kapcsolatait súlyosan befolyásoló

³⁴ Szövegét l. *Kemény G. Gábor*: Magyar—jugoszláv közös múlt. — Valóság 4, 1948. 6. sz. 493.

³⁵ *Both Ödön*: Szemere Bertalan belügyminiszter nemzetiségi politikája 1848 nyarán. Szeged 1958, 15—16. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, tom. V., fasc. 2. — Klny. a Buza László Emlékkönyvből.)

³⁶ Uo. 16.

³⁷ *Arató Endre*: Egykorú demokratikus nézetek az 1848—1849. évi magyarországi forradalomról és ellenforradalomról. Bp. 1971, Kossuth K., Az MSZMP Közp. Biz. Társadalomtud. Int. 48—50.

³⁸ *Kovács Endre* i. m. 107—108.

anarchikus közállapotokra utalunk. Ezen a területen a fegyveres akciók hosszú hónapjaiban olyan nagyfokú a személyi és anyagi létbizonytalanság, hogy ilyen körülmények között még sokkal megalapozottabb fegyverszüneti és békéltető tárgyalások is kudarcra lettek volna kárhozvatva. *Rakić* Lazar említi az 1848/49. évi nagybecskerek-i szerb forradalmi mozgalomról szóló tanulmányában, hogy az állandó menekülések, személyi és anyagi veszteségek békeegyezmény megkötésére alkalmatlan helyzetet teremtettek. Egy korabeli iratból arról értesülünk, hogy a háborús helyzetet kihasználva mind szerb, mind magyar részről rendkívüli kárt okoztak egymásnak. Szerbek és magyarok kölcsönösen elvették egymás ingóságait, elhajtották jószágát. A közviszonyok romlásának mélypontján egymásét is, a szerbek a szerbekét s a magyarok a magyarokét.³⁹ Ilyen körülmények között nem alakulhatott ki a tartós megbékélés légköre, sőt tovább mélyült az egymásra utalt emberek és népek közötti ellentét és ellenségeskedés. Ezt a nagy fontosságú további negatív tényezőt is tekintetbe kell tehát venni az 1848/49. évi magyar–szerb fegyverszüneti tárgyalások eredménytelensége kiváltó okainak vizsgálatában.

Az 1849. május 23-i négyponos terv a vázoltakon kívül a diplomáciai és a katonai helyzet alakulásából következő okok miatt éppúgy meghiúsult,⁴⁰ mint az időben utolsó, már 1849 júniusában lezajlott akció, mely szerb részről *Stratimirović* György, magyar részről pedig *Raksányi* Őrnagy, a déli hadsereg összekötő tisztje nevéhez fűződött. Az utóbbinak Szemere belügyminiszterhez intézett tájékoztatójából tudjuk, hogy Stratimirović — feltételeinek teljesítése esetén — hajlandó lett volna öt zászlóaljjal a magyar szabadságmozgalomhoz csatlakozni. A minisztertanács 1849. június 6-án határozatot is hozott „a szerbekkel és a románokkal való kibékülés tárgyában”.⁴¹ A további tárgyalásokat a hadi helyzet alakulása és egyéb körülmények végleg meghiúsították. Ezzel a megbékélési törekvések utolsó szakasza is lezárult.

Az elmondottakat összegezve 1848/49 magyar–szerb közeledési kísérleteinek, megbékélési akcióinak három kisebb-nagyobb szakaszát különböztethetjük meg.

Az első 1848 márciusától május elsejéig, a karlócai szerb nemzeti gyűlésig és programjáig terjed. Ebben az időszakban kétségtelenül nagyobb arányú a pozitív, mint a negatív elemek száma. Ekkor — magyar részről — valóban lehetősége nyílt volna egy gyors, tartósra ígérkező megállapodásnak.

Az 1848 májusától augusztusáig terjedő második szakaszon már csak igen eredményes pozitív kormányzati intézkedésekkel, biztosítékokkal alátámasztott tervezetekkel lehetett volna az ország akkori déli megyéiben kirobbant fegyveres felkelést leszerelni.

A harmadik, 1848 szeptembere és 1849 júniusa között tartó szakaszon viszont a tartós békemegállapodás lehetőségei a minimumra csökkentek. S ebben nemcsak az éles szakítás 1848 őszi eseményei játszanak közre, mint Jelačić 1848. szeptemberi, leküzdött fegyveres támadása, a szerbiai segélycsapatok számának megnövekedése, a szerb nemzeti mozgalom vezetőségének az osztrák udvari-katonai körök politikájához való csatlakozása. Még ennél is súlyosabban közrejátszik a kétoldali bizalmatlanság már érintett körülménye, mely akkor is éreztette visszahúzó hatását, amikor az oktrojált alkotmány kiadása után bizonyos mértékig változott körülmények között kezdődhettek újra az utolsó hónapok megbékélési, azaz fegyverszüneti tárgyalásai. Ezek a fegyverszüneti tárgyalások és békeakciók azonban ugyanakkor azt is bizonyítják — mint arról korábban is említést tettünk —, hogy a harcban álló táborok jelentős, nemegyszer vezető tényezői az adott sivár körülmények között is megkísérelték a kölcsönös romlást okozó viszály felszámolását.

Elmondhatjuk tehát, hogy 1849 tavaszi hónapjaiban és nyárelején mindkét részről kétségtelen fontosságot tulajdonítottak ezeknek a békeakcióknak, s nem a tárgyalások előkészítőin és a tárgyaló feleken múlt a remélt eredmény, a megegyezés elmaradása. Mindezen körülmények összefüggése és erőjátéka azonban együttesen megakadályozta, hogy 1848/49-ben létrejöjjön a délszláv–magyar megegyezés. A vitatkozók és fegyveres harcot vívók nagy történelmi alkalmat mulasztottak el.⁴²

*

³⁹ *Rakić, Lazar: Veliki Bečkerek (Zrenjanin) revolucionarne 1848—49. godine.* (Novi Sad 1964.) (Klny. a Zbornik za društvene nauke 1964. évi 39. számából.), 17.

⁴⁰ *Kovács Endre* i. m. 107—108.

⁴¹ A magyar minisztertanács határozata a szerbekkel és románokkal való kibékülés tárgyában. Pest, 1849. jún. 6. — 1848—1849. évi iratok . . . , 179—180. — *Thim József* i. m. III. 781—782.

⁴² *Kovács Endre* i. m. 134.

Ez a nagy emlékü magyar—szerb és szerb—magyar közeledési hagyomány Negyvennyolc centenáriumának küszöbén újra visszhangot kapott egy magyar folyóiratban. Ez a folyóirat 1947 októbertől 1948 decemberéig *Déli Csillag* címmel, Csuka Zoltán szerkesztésében, a Magyar—Jugoszláv Társaság folyóirataként Budapesten jelent meg. A következőkben és befejezésként megkíséreljük bemutatni ennek a folyóiratnak a „szabadságharc-képét”. Tehát azt, hogyan értékelte a Déli Csillag majd száz évvel később az 1848/49. évi szabadságharc közös, közelítő hagyományát.

A centenárius Déli Csillag az 1848/49. évi magyar—szerb és szélesebben magyar—délsláv kapcsolatok küzdelmes történetéből azt a következtetést vonja le, hogy a száz év előtti magyar—szerb megbékélési kísérletek emléke minden megpróbáltatás és félreértés ellenére olyan történeti hagyomány alapját jelenti, melyben a közeledésen, a meg egyezés szándékán van a hangsúly. A folyóirat — olvassuk — „elsőrendű kötelességének tartja, hogy a negyvennyolcas centenárium évében minél teljesebben feltárja a magyar és a délsláv népi törekvéseknek azokat a mozzanatait, amelyek az egymás mellett élő dunamenti népeket egy magasabb eszmei síkon össze akarták kötni.”⁴³ Ilyen értelemben szól a folyóirat az ekkor megjelent, 1848/49 közeledési iratait bemutató kötetről,⁴⁴ Petőfi és Ignjatović 1848 tavaszi pesti találkozásáról⁴⁵ és elsősorban a szentendrei születésű Jakov Ignjatovićról, aki többszörösen beírta nevét 1848/49 szerb—magyar és magyar—szerb közeledési mozgalmainak történetébe. Előbb mint kortárs, a délkelet-európai népeket felkelésre, „a török iga lerázására” buzdító pesti szerb lap munkatársa 1848 tavaszán. Negyedszázaddal később pedig emlékezetes „negyvennyolcas” regényében és későbbi emlékezéseinek 1848/49-re utaló részeiben.

A folyóirat hasábjain egész sor Ignjatovićról szóló, 1848/49. évi emlékezést olvas-hatunk. Ignjatović, a „szentendrei rebellis”⁴⁶ irodalmi hőse, a közlegényből a főhadnagyságig felemelkedő *Respektus Vászja*, aki végül is az önkényuralom börtönében hal meg, az írónak a két nép megbékélését jelképező alakja. Ignjatović hőse a szabadságharchoz csatlakozott rendíthetetlen bátorságú katona, akiről az író oly megkapó képet rajzol a Negyvenkilenc tavaszán lezajlott magyarországi nagy ütközetek leírásában,⁴⁷ mint Damjanichról, akit emlékirataiban a szerb irodalomban egyedülálló elismeréssel értékel.⁴⁸ Ignjatović emlékirataiban, „negyvennyolcas” regényében feltárul 1848 pesti szerb világa.⁴⁹ Csuka Zoltánnak a szabadságharchoz fűződő Ignjatović-motívumokat ábrázoló tanulmányában pedig mindaz, amit az író és publicista két népet közelítő küzdelmes életútjáról szerbnek és magyarnak egyaránt ismernie érdemes.⁵⁰ Az 1848. évi kortárs, a szabadságharc forradalmi hagyományait ápoló neves szerb író és szerkesztő bemutatásával a folyóirat tovább halad az addigi Ignjatović-értékelések útján. Ezt az értékelést folytatja majd Miodrag Popović Ignjatović-tanulmányában, melyről Slavko Gavrilović vajdasági historiográfiai tanulmányával kapcsolatban korábban már megemlékeztünk.⁵¹

Tanulmányunkat a folyóiratnak 1848 magyar—délsláv, szélesebben magyar—nemzetiségi válságáról adott magyarázatával zárjuk:

„Ma már mind tisztábban látjuk, hogy a negyvennyolcas szabadságharc nem csupán az abszolút monarchák nemzetközi együttérzésén s az ebből folyó fegyveres idegen beavatkozásokon bukott meg, hanem azon is, hogy a küzdelembé Magyarország népei nem egységesen, hanem a nemzetiségi kérdésemegosztva mentek bele . . .”⁵²

⁴³ (cs. z.): Ignjatović Jakov és a magyar szabadságharc. — Déli Csillag 2, 1948. jan.; 1. sz. 30—31.

⁴⁴ K. Gy.: Az ismeretlen Negyvennyolc. — Uo. 2, 1948. szept.; 9. sz. 284—287.

⁴⁵ P. O.: Petőfi Apostola és a magyar—délsláv barátság. — Uo. 2, 1948. jan.; 1. sz. 37—38.

⁴⁶ Csuka Zoltán: A szentendrei rebellis. (Emlékezés Ignjatović Jakobról.) Bp. 1969, Gondolat. 233 l.

⁴⁷ Szemelvények Ignjatović „Vászja Respekt” című regényéből. (Csuka Zoltán fordításában.) — Déli Csillag 2, 1948. jan.; 1. sz. 31—33.

⁴⁸ Ignjatović Jakov Emlékirataiból. — Damjanich (Részlet). — Iz memoara J. Ignjatovića. Nedelni List 1880. 42. sz. — A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Bp. 1962, Tankönyvkiadó. 291—294.

⁴⁹ (cs. z.): Ignjatović Jakov emlékiratai (Szemelvény). — Déli Csillag 2, 1948. szept.; 9. sz. 299—305. — Kemény G. Gábor: A szerb irodalmi realizmus kezdete: Ignjatović Jakov Respektus Vászja. — Uo. 2, 1948. okt.; 10. sz. 353—356.

⁵⁰ Csuka Zoltán: Ignjatović Jakov Respektus Vászja és a magyar szabadságharc. — Uo. 2, 1948. jún.—aug.; 6—8. sz. 259—263.

⁵¹ Vö. 33. sz. jegyzet.

⁵² K. Gy.: Az ismeretlen Negyvennyolc. — Déli Csillag 2, 1948. szept.; 9. sz. 284.